

UOT: 338.49

MÜASİR ŞƏRAİTDƏ ÖLKƏ İQTİSADİYYATINDA İNFRASTRUKTURUN
SOSIAL-İQTİSADI MAHİYYƏTİN. K. EYVAZOVA
ADİU

Məqalədə bazar münasibətlərinin formalaşdığı müasir şəraitdə ölkəmizin milli iqtisadiyyatında infrastrukturun sosial-iqtisadi mahiyyətindən bəhs olunub. Burada eyni zamanda infrastrukturun formalaşmasına dair nəzəri məsələlərə münasibət bildirilmişdir. İnfrastrukturun iqtisadiyyatda rolunu aydınlaşdırmaq üçün müəllif hesab edir ki, iqtisadi inkişaf dörd klassik əsaslar üzərində dayanır. Məqalədə əmək ehtiyatları, kapital, texnologiya və təbii ehtiyatlar amillərinin ölkə iqtisadiyyatının müəyyən inkişaf mərhələlərində kəmiyyət və keyfiyyətə dəyişdiyi göstərilir.

Açar sözlər: infrastruktur, müasir, ölkə, istehsal, şərait, iqtisadiyyat, inkişaf, elmi, müəssisə

Müasir iqtisadi şəraitdə ölkə iqtisadiyyatının inkişafında böyük əhəmiyyətə malik olan infrastruktur anlayışı keçən əsrin 40-cı illərində ABŞ-da meydana gəlmişdir. İnfrastruktur anlayışının elmi ictimaiyyətə daxil olduğu gündən indiyədək ölkəmizdə də xüsusi aktuallığa malik olmaqla tədqiqat obyektinə çevrilmişdir. Xarici ölkə iqtisadçıları arasında infrastruktur anlayışına müxtəlif prizmadan yanaşmalar nəticəsində fərdi və subyektiv münasibət bildirilmişdir. Belə ki, bu cür yanaşmalar əsasında infraqurkura «dəyər yaratmayan, əlavə xərclər hesabına başa gələn, istehsal prosesində iştirak etməyən», «yalnız sənaye və kənd təsərrüfatına xidmət edən sahələrin məcmusudur», o cümlədən «istehsala xidmət edən kompleks təsərrüfat sahəsidir» və s. kimi fikirlərlə münasibət formalaşmışdır [1, 2, 3].

İnfrastruktur anlayışının formalaşmasına dair Azərbaycanın görkəmli iqtisadçıları da bu sahədə nəzəri və praktiki əhəmiyyəti olan dəyərli fikirlər söyləmişlər. Belə ki, iqtisad elmləri doktoru, professor, əməkdar elm xadimi Ə.C.Qasımov hesab edir ki, infrastruktur maddi-istehsal sahələrinin (sənaye, kənd təsərrüfatı, tikinti) fəaliyyət göstərməsi üçün zəruri olan texnoloji və sosial xidmət sahələrinin və onların inkişafının məcmusudur. Onun fikrincə, infrastruktur maddi istehsalın ayrılmaz hissəsi kimi iqtisadi kateqoriya olub son məhsulun artmasına xidmət edir [4].

AMEA-nın müxbir üzvü, iqtisad elmləri doktoru, professor, əməkdar elm xadimi Teymur Vəliyev «İnfrastruktur: mahiyyəti, təsnifatı və əhəmiyyəti» adlı fundamental əsərində infrastrukturun nəzəri və metodoloji baxımdan məzmununu açıqlamış, təsnifat vermiş və praktiki əhəmiyyətini əhatəli olaraq izah etmişdir [5]. İnfrastruktur istehsal, sosial, kommunal-məişət və bazar təsnifatına ayırmaqla onların hər birinin tərkib hissələrini açıqlamışdır.

Rusiya Kənd Təsərrüfatı Elmlər Akademiyasının akademiki V.A.Dobrinin və iqtisad elmləri doktoru, professor İ.S.Kuvşinov «Kənd təsərrüfatının iqtisadiyyatı» kitabında qeyd edirlər ki, «infraqurkTUR cəmiyyətin məhsuldar qüvvələrinin ayrılmaz bir hissəsidir [6]. Onlar hesab edirlər ki, infraqurkTUR müəssisələrin və təşkilatların səmərəli fəaliyyətini təmin edir və böyük miqdarda yüksək keyfiyyətdə aqrar-sənaye kompleksinin son məhsulunun alınmasına istiqamətlənir.

Araşdırmalarımız nəticəsində infraqurkTURun iqtisadiyyatda rolunu aydınlaşdırmaq üçün hesab edirik ki, iqtisadi inkişaf dörd klassik əsaslar üzərində dayanır: insan amili-əmək ehtiyatları; kapital; texnologiya; təbii ehtiyatlar.

Yuxarıda göstərdiyimiz amillər ölkə iqtisadiyyatının müəyyən inkişaf mərhələlərində həm kəmiyyət, həm də keyfiyyətə dəyişir. Eyni zamanda bu amillərə ayrılıqda nəzər yetirdikdə məlum olur ki, iqtisadi fəal işçi qüvvəsi ölkənin əmək ehtiyatlarını təşkil edir. İnfraqurkTURun formalaşmasında və inkişafında ölkənin ən dəyərli kapitalı olan insan öz peşə hazırlığı, intellektual səviyyəsi, marağı və digər nailiyyəti ilə seçilir.

Əsas istehsal fondları, o cümlədən avadanlıqlar, dəzgahlar, sənaye binaları infraqurkTURun formalaşmasında və inkişafında mühüm rolun olan kapital qrupuna aiddir. Göstərilən əsas istehsal fondlarının artım tempi ümumi daxili məhsulun artımını sürətləndirir. Belə şəraitdə kapitalı hərəkətə gətirən yol, nəqliyyat, elektirik enerjisi, anbar təsərrüfatı istehsal infraqurkTURudur.

Müasir iqtisadi şəraitdə xammal mükəmməl emal edən, itkisiz, ətraf mühitə ziyan vurmayan, avtomatik idarə olunan intellektual texnologiya əmək məhsuldarlığını artırması və məhsulun rəqabət qabiliyyətini yüksəltməsi hesabına istehsalın səmərəliliyini artırır. Hazırda innovasiyaya əsaslanan məhsul istehsalı texnologiyası sərhədləri keçir və beynəlmilər istehsal mühitində-başqa ölkənin ərazisində fəaliyyət göstərərək öz ölkəsinə xalis gəlir gətirir. Yüksək rəqabət mühitinin formalaşdığı şəraitdə sahibkarlığın inkişaf

etdirilməsi üçün innovasiyalı istehsal infrastrukturuna tələblər də yüksəkdir.

Ölkədə mövcud olan əkin sahələri, meşələr, su ehtiyatları, neft, qaz və sair yeraltı və yerüstü sərvətlər dövlətin və xalqın sərvətidir. Lakin, bu sərvətdən istifadə etmək üçün dövlət nəzarətində olan infrastruktur, o cümlədən istehsal, sosial kommunal-məişət, bazar infrastrukturunun yüksək səviyyədə olması zəruri şərtir.

Yuxarıda göstərilənlərdən belə bir nəticə çıxarmaq olar ki, infrastruktur məhsuldar qüvvələrin ayrılmaz hissəsidir. Bu nəticə öz təsdiqini bir də onunla tapır ki, inkişaf etmiş dünya dövlətlərində davamlı iqtisadi inkişaf üç şərtin olması ilə mümkün olmuşdur: 1. Ticarət və investisiya ilə qlobal iqtisadiyyata integrasiya; 2. Dövlətin özəl sektora dəstək verməsi; 3. İnstitusional infrastrukturun formalaşması.

Azərbaycanın və Rusiyanın aqrar eliminin inkişafında böyük xidmətləri olan elm xadimləri infrastruktur maddi istehsalın ayrılmaz hissəsi, cəmiyyətin məhsuldar qüvvələrinin ayrılmaz hissəsi kimi texnoloji baxımdan yüksək qiymətləndirmişlər. Müasir iqtisadi şəraitdə dövlət himayəsində olan infrastrukturun milli baxımdan dəyərləndirilməsinin, o cümlədən məhsuldar qüvvələrin inkişafında onun rolunun açıqlanmasının və beynəlmilləşən inovasiya yönümlü iqtisadi inkişaf əlaqədar infrastrukturun müasir baxımdan nəzəri-praktiki əhəmiyyətinə nəzər yetirməyə ehtiyac vardır.

Araşdırmalardan məlum olur ki, tədqiqatçılar infrastruktur «infra» və «struktur» olaraq iki hissəyə bölür. Belə ki, latınca infra (aşağı, alt) və struktur (qurluş) sözlərinin birləşməsindən əmələ gəlmişdir. Infrastruktur sözünün ruscadan mənası infra-gözə görünməyən şüa, qulaqla eşidilməyən ulturasəs, radio dalğası kimi şərh olunur [7, 8, 9]. Şüa, radio dalğası gözlə görünmədiyi üçün «məhsuldar qüvvələrin ayrılmaz hissəsi olan», «texnoloji və sosial xidmət sahələrinin inkişafının məcmusu» olan amil nə üçün alt, aşağı qurluş olmalıdır? Heç şübhəsiz ki, texnoloji proseslərdə bir başa iştirak etməyən yol, nəqliyyat, elektrik enerjisi, qaz, su təminatı, satış bazarları, marketing-ticarət xidmətləri də gözlə görünə bilməyən şüa, radio dalğası kimi kənarda qalır. Elə buna görə də bir sıra xarici ölkə və respublika tədqiqatçıları infrastruktur alt, aşağı kompanet hesab etmişlər və bəzən ona səmərəsiz, gəlir gətirməyən sahə kimi baxmışlar.

Əsasən iqtisad eliminin tədqiqat obyektı olan infrastrukturun istehsal obyektindən kənarda formalaşması və bir neçə istehsal-sosial strukturlara xidmət

etməsi ona subyektiv münasibətin yaranmasına səbəb olmuşdur. Məsələn başqa elm sahələrinə diqqət yetirdikdə müxtəlif elm sahələrində buna bənzər sahələr mövcuddur. Belə ki, riyaziyyatda-orta məxrəcə gətirmək, kök altına almaq; fizikada şüalar; kimiyada katalizatorların reaksiyaya girmədən prosesini sürətləndirməsi; biologiyada fotosintez; bitkiçilikdə kumus; heyvandarlıqda yem vahidi və s. kimi fikirlərin formalaşması ilə nəticələnmişdir.

Bunları qeyd etməkdə məqsəd, bizdən əvvəl böyük zəhmət çəkməklə infrastrukturun istehsal və sosial sahələrin inkişafında rolunu, əhəmiyyətini açıqlamış, ona elmi-metodoloji münasibəti istiqamətləndirən tədqiqatçıların əməyini yüksək qiymətləndirməklə qeyd etmək istəyirik ki, həyatda hər şey inkişafda və dəyişməkdədir. İqtisadiyyat terminləri də bu inkişaf əlaqədar olaraq dəyişir və hadisələrin məzmununa uyğun olaraq forma alır. Infrastruktura «alt» komponent kimi baxmaq onun dövlət əhəmiyyətini, istehsal və sosial mahiyyətini kiçildərək iqtisadiyyatın inkişafında rolunu açmır. Bu cür məqamın formalaşması bəzi xarici ölkə iqtisadçılarının diqqətindən qaçması maraqlı doğurur və araşdırmalardan sonra bu qaranlıq məqamı aydınlaşdırmışıq. Xarici ölkədə istehsal obyektı və ya yaşayış məkanı tikilərkən əvvəlcə bütün infrastruktur sahələri ilə təmin olunur. Infrastruktur obyektləri Qərb dövlətlərinin qəbul etdiyi Avropa standartlarının tələblərini ödəməlidir. İnkişaf etməmiş ölkələrdə isə (keçmiş SSRİ məkanında da) bunun əksinə olmuşdur. Mikrorayon tikilir yolu, işıq, qaz, su, kanalizasiya, məişət tullantılarının utilizasiyası və s. axırıncı mərhələdə keyfiyyətsiz şəkildə yerinə yetirilmişdir. Həmin ölkələrdə ayrı-ayrı illərdə hökumətin qərarı ilə müəyyən bir işin başlanmasına göstəriş verilirdi. İşə başlamaq üçün infrastruktur sahələrinin olmaması qərarın kağız üzərində qalmasına səbəb olurdu.

Yuxarıda deyilənlərdən belə bir qənaətə gəlmək olar ki, elmi-metodoloji baxımdan infrastrukturun mahiyyəti barədə iqtisad elmləri doktoru, professor T.Vəliyevin çıxardığı nəticələr və təsəvvür, o cümlədən iqtisad elmləri doktoru, professor Ə.C.Qasımovun, akademik V.A.Dobrininin, İ.S.Kuvşinovun maddi istehsalın ayrılmaz hissəsi olmaqla müəssisə və təşkilatların səmərəli fəaliyyətini təmin edən amil olmasını elmi-praktiki istiqamət kimi qəbul etmək olar. Ona görə də deyilənləri nəzərə alaraq qeyd etmək olar ki, infrastruktur maddi istehsalın ayrılmaz hissəsi olmasına şübhə qalmır.

ƏDƏBİYYAT

1. Норузов В. Социально-бытовая инфраструктура Азербайджана. Баку, 1990; 2. Агробизнес və ərzaq təhlükəsizliyi / İ.Ş.Qarayevin redaktəsi ilə. Bakı:İqtisad Universiteti, 2015; 3. Гаджиев Г.Б. Регулирование бизнеса зерноводства и направления его развития // «Глобальный научный потенциал» научно-практический журнал, № 3 (45), Санкт-Петербург, 2015; 4. Qasımov Ə.C. Aqrar-sənaye müəssisələrinin

iqtisadiyyatı və idarə edilməsi. Bakı, 2005; 5. Vəliyev T.S. İnfrastruktur: mahiyyəti, təsnifatı və əhəmiyyəti. Bakı: Elm, 2000, 170 s.; 6. Добрынин В.А., Кувшинов И.С. Экономика сельского хозяйства. М.: Мысль, 2014, 320 с. 7. Циркону Н.В. Общее и особенное развитие социальной инфраструктуры сельского региона в условиях АПК. Москва, 1990; 8. Красовский В.П. и др. Экономические проблемы инфраструктуры. Москва, 1981; 9. Красовский А.П. Инфраструктура и интенсификация экономики. Москва, 2010

Социально-экономическая сущность инфраструктуры в экономике страны в современных условиях

Н. К.Ейвазова

В статье говорится о социально-экономической сущности инфраструктуры в национальной экономике страны в современных условиях формирования рыночных отношений. В то же время выражается отношение к теоретическим вопросам по формированию инфраструктуры. Для выявления роли инфраструктуры в экономике автор считает, что развитие экономики опирается на 4 классические основы.

В статье раскрывается количественное и качественное изменение факторов капитала трудовых ресурсов, технологии, природных ресурсов на этапах развития экономики страны.

Ключевые слова: инфраструктура, современная страна, условия производства, экономика, наука, предприятие

Socio-economic infrastructure of the essence the country's economy in modern conditions

N. K. Eyvazova

The article refers to the socio-economic essence of infrastructure in the country's national economy in modern conditions of formation of market relations. At the same time, it expressed in relation to the theoretical issues on infrastructure building. To determine the role of infrastructure in the economy, the author believes that the development of the economy is based on four classic basics. The article deals with quantitative and qualitative change in the capital factors of labor, technology, natural resources in the stages of development of the national economy.

Key words: infrastructure, modern country, the conditions of production, the economy, science and enterprise.
